

MAREK Z. BARAŃSKI

Akademia Sztuk Pięknych w Gdańsku

**OPOWIADACZE HISTORII
– SPOŁECZNA OCHRONA
DZIEDZICTWA KULTUROWEGO
W PROCESIE REWITALIZACJI
DOLNEGO MIASTA W GDAŃSKU**

Abstract: The Storytellers: Social Engagement in Protecting Cultural Heritage as a Part of the Revitalization Program of the Lower Town District in Gdańsk.

„The Storytellers” is a journey through an intriguing history of people, places and buildings of the Lower Town – a historical district in Gdańsk, which currently undergoes a municipal revitalization programme. This journey takes various forms, including discussion meetings, guided walks, artistic events, archive inquiries, individual interviews and publishing activities. All these actions are initiated by a local community that challenges stereotypes, fights for civil consciousness, recreates local identity and promotes the unique, yet neglected, cultural heritage of the district.

This paper argues that local communities, if skilfully stimulated and appreciated, can be creative and useful partners for public institutions with regard to regeneration of degraded urban areas. The Storytellers – once a research project – has gradually become a valuable social movement, which integrates a variety of people from different social groups. As a medium of “living memory” the Lower Town residents turn out to be a key element in exploring spatial, social and cultural aspects of their place of residence, identifying its needs and setting up goals of successful revitalization programme. Most importantly, above all, local groups like the Storytellers are capable of facing various challenges with regard to heritage protection. Consistent and long-range build-up of local identity is a process that mobilizes the local community to corporate work, thinking and acting in favour of improvement of living conditions and preservation of valuable elements of cultural landscape.

Keywords: Cultural heritage, local identity, the Lower Town in Gdańsk, the Storytellers, urban regeneration.

Wstęp

W wielu miejscach na świecie, w tym także w Polsce, w celu zachowania dziedzictwa materialnego i duchowego oraz pobudzenia rozwoju i zmian jakościowych zdegradowanych obszarów miejskich stymuluje się, zarządza i realizuje kompleksowe działania rewitalizacyjne. Jak pokazuje praktyka, przedsięwzięcia tego typu mogą być i są prowadzone na wiele sposobów, choć dotyczą najczęściej śródmieść miast historycznych, w obrębie których zjawiska kryzysowe występują w największym nasileniu [Muzioł-Węclawowicz 2009, s. 85].

Te z działań rewitalizacyjnych, które koncentrują się na aktywizacji ekonomicznej i gospodarczej wybranego fragmentu miasta polegają głównie na realizacji zadań inwestycyjnych, mniej lub bardziej wpisujących się w krajobraz kulturowy. W takich przypadkach istniejące w obrębie przekształcanego fragmentu miasta problemy społeczne rozwiązywane są najczęściej w sposób radykalny, stanowiąc bezpośrednią przyczynę postępującej i niekontrolowanej gentryfikacji [Beaugard 1986; Jadach-Sepiolo 2009].

Odnowę zdegradowanych obszarów miast można jednak prowadzić w sposób nowoczesny zgodny z obowiązującym europejskim paradygmatem rewitalizacji, którego jednym z podstawowych celów jest przechodzenie od projektów odtworzeniowych do programów uruchamiających endogeniczne czynniki rozwoju lokalnego oraz kreujących podmiotowość i współodpowiedzialność poszczególnych grup interesariuszy [Bryx *et al.* 2010, s. 36-37]. Rewitalizacja staje się wówczas nie tylko mechanizmem uzyskiwania krótkoterminowej przewagi konkurencyjnej, ale i kompleksowym procesem, obejmującym długofalowe przekształcenia przestrzenne i gospodarcze oraz przede wszystkim równolegle realizowane przemiany społeczne w celu wykorzystania i trwałego wzmocnienia lokalnego kapitału kulturowego i społecznego. Takiego procesu nie da się jednak realizować bez odpowiedniej analizy i rozpoznania zasobów obszaru objętego programem rewitalizacji [w celu przeglądu danych statystycznych i jakościowych wykorzystywanych w gdańskim programie rewitalizacji patrz Barański, Chelstowska 2012], ochrony jego wartościowych elementów, a przede wszystkim bez aktywnej współpracy instytucji publicznych z lokalnymi partnerami oraz bez wychodzenia naprzeciw oczekiwaniom i możliwościom tych ostatnich.

Celem opracowania jest krótka charakterystyka wybranych działań podejmowanych w latach 2010-2015 w ramach projektu *Opowiadacze Historii* dedykowanego Dolnemu Miastu w Gdańsku. Projekt ten stanowił ważny element miejskiego programu rewitalizacji „Dolne Miasto Otwarte” i narzędzie zwięk-

szania nie tylko poziomu wiedzy historycznej wśród mieszkańców oraz stopnia ochrony dziedzictwa kulturowego dzielnicy, ale także budowy kapitału społecznego i wzmocnienia lokalnej tożsamości. W efekcie tych działań powołano lokalne stowarzyszenie „Opowiadacze Historii Dolnego Miasta w Gdańsku”, które obecnie kontynuuje pracę na rzecz rewitalizacji tej części miasta.

1. Dolne Miasto Otwarte

Dolne Miasto to interesująca śródmiejska dzielnica Gdańska, będąca częścią obszaru uznanego za Pomnik Historii (fot. 1).

W ostatnich kilkudziesięciu latach uległo wielu niekorzystnym przemianom i znalazło się w sytuacji kryzysowej, która hamuje lub wręcz uniemożliwia jego rozwój. Mimo to Dolne Miasto wciąż jest obszarem o dużym potencjale, wynikającym z atrakcyjnego położenia oraz wyjątkowych zasobów środowiska przyrodniczego, kulturowego i społecznego. Dzielnice tę, otoczoną z trzech stron historycznymi ciekami, charakteryzuje bowiem nie tylko zabytkowa substancja w postaci przedwojennej zabudowy mieszkaniowej, usługowej i przemysłowej, ciągu fortyfikacji nowożytnych oraz układu ulic, nawiązującego do dawnego systemu kanałów odwadniających, ale także konglomerat wielokulturowych tradycji dawnego Gdańska i Polski. Wszystkie te elementy tworzą zacierającą się tożsamość dzielnicy, dla której podstawowym zagrożeniem obok standardowych prac związanych z przebudową lub modernizacją infrastruktury technicznej, jest ogólny i niski poziom świadomości społecznej oraz negatywny, bo stereotypowy obraz dzielnicy zakorzeniony w opinii wielu mieszkańców Trójmiasta. Dlatego też poddawane od kilku lat rewitalizacji Dolne Miasto potrzebuje medialnej prezentacji i odbudowy swojej tożsamości, w tym przedstawienia siebie nie tylko innym, ale paradoksalnie samemu sobie, tak aby nie utracić właściwości, które decydują o wewnętrznej integralności i niepowtarzalności każdej dzielnicy lub miasta [patrz Madurowicz 2008, s. 43-50].

Istotę realizowanego programu rewitalizacji Dolnego Miasta¹ stanowi uchwycenie ducha miejsca i otwarcie dzielnicy na historię, na siebie i innych, obejmujące rozpoznanie kluczowych wyznaczników lokalnej tożsamości i obudowanie ich wokół przyszłych możliwości zrównoważonego rozwoju

¹ Program rewitalizacji Dolnego Miasta w Gdańsku, noszący nazwę „Dolne Miasto Otwarte”, koordynowany był w latach 2008-2013 przez M. Chełstowską i autora opracowania w ramach działań programowych Referatu Rewitalizacji Wydziału Urbanistyki, Architektury i Ochrony Zabytków Urzędu Miejskiego w Gdańsku.

Fot. 1. Widok z lotu ptaka na Dolne Miasto w Gdańsku

Źródło: [Urząd Miejski w Gdańsku/micorsystem.com.pl].

[Barański, Chelstowska 2013]. Koncept ten w sposób bezpośredni nawiązuje do założeń programu społecznego „Dolne Miasto Otwarte” [Chelstowska *et al.* 2010, s. 12-13], którego nazwa została przeniesiona również na program inwestycyjny, a w efekcie na cały program rewitalizacji dzielnicy.

Kompleksowy proces przemian przestrzennych, gospodarczych i społecznych zapoczątkowany w obrębie Dolnego Miasta w 2008 r. i realizowany z zaangażowaniem szerokiego grona partnerów społecznych stwarza realną szansę „odczarowania” dzielnicy. To ważny krok w kierunku zwiększenia atrakcyjności tego obszaru i jego korzystnego wyróżnienia na tle innych części Gdańska, a także rozwiązania podstawowych problemów społecznych i budowy wspólnoty obywatelskiej, dbającej o przestrzeń lokalną, jako miejsce najlepsze dla swojego rozwoju.

Opisana powyżej strategia bazuje na stwierdzeniu, że: „Szansę na wygraną ma naprawdę tylko ten, kto jest potrzebny. Kto, choćby w minimalnym zakresie, jest inny i lepszy”. Parafrazując przywołany fragment noty redakcyjnej do polskiego wydania książki „O marce” Olinsa [2004], Dolne Miasto rozwijające się to takie, które efektywnie zarządza swoją tożsamością oraz jest konkurencyjne. O takim Dolnym Mieście – otwartym na historię i sztukę oraz oferującym atrakcyjną przestrzeń rekreacji, mówi program rewitalizacji dzielnicy, który spina wiele zróżnicowanych przedsięwzięć, projektów, działań i inicjatyw. Jednym z najciekawszych z nich, w kontekście społecznej ochrony i promocji dziedzictwa kulturowego Dolnego Miasta, jest niewątpliwie projekt „Opowiadacze Historii”, który w 2014 r. przybrał charakter lokalnego ruchu społecznego inicjowanego i koordynowanego przez Stowarzyszenie „Opowiadacze Historii Dolnego Miasta w Gdańsku”.

2. Opowiadacze Historii

Opowieści o Dolnym Mieście zostały zainicjowane w 2010 r. przez członków Partnerstwa Dolne Miasto Otwarte: Łukasza Darskiego, Joannę Śnieżko-Misterecką, Piotra Wołkowińskiego i autora opracowania, działających na rzecz wspomnianej rewitalizacji dzielnicy². Od samego początku stanowiły one interaktywną wędrowkę po historii tej części Gdańska. Z czasem wykroczyły jednak poza cyklicznie organizowane tematyczne spotkania dyskusyjne i objęły wycieczki, wywiady, wystawy oraz tematyczne publikacje. Stało się to możliwe dzięki rosnącemu zaangażowaniu mieszkańców, a także wsparciu finansowemu, które uzyskano, w różnych okresach, m.in. z Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego, Muzeum Historii Polski w Warszawie oraz Instytutu Kultury Miejskiej i Urzędu Miejskiego w Gdańsku. Stopniowo coraz większy udział miały także środki prywatne najbardziej zaangażowanych mieszkańców i miłośników Dolnego Miasta. Osoby te inicjowały kolejne działania i w miarę upływu czasu przejęły rolę koordynatorów projektu, powołując do życia lokalne stowarzyszenie. Stanowi to dowód na to, że idea zaszczerpiona przez grupę osób z zewnątrz została podchwyczona i rozwinięta przez społeczność lokalną.

Stałym elementem projektu „Opowiadacze Historii”, niezależnie od źródeł finansowania, były i są wspomniane tematyczne spotkania dyskusyjne. Na każde z nich zapraszany jest gość specjalny – najczęściej autorytet lub specjalista w wybranej dziedzinie (architekt, przewodnik turystyczny, przyrodnik, lekarz, reżyser, dziennikarz, artysta itp.) związany nie tylko zawodowo, ale przede wszystkim emocjonalnie z dzielnicą. Dzieląc się z innymi uczestnikami spotkania swoją wiedzą i wspomnieniami, odkrywa on kolejne barwne i często nieznane karty z historii Dolnego Miasta. Co ważne, zasadą jest, aby wystąpienia takich osób w miarę możliwości nie miały charakteru prelekcji i nie wypełniały całego czasu przeznaczanego na spotkanie. Za każdym razem najważniejszy jest bowiem mieszkaniec, były lub obecny, i jego wspomnienia, które mają zostać wzbudzone i ewentualnie uporządkowane przez obraz i słowo pochodzące od zaproszonego gościa specjalnego. Tylko taka formuła spotkań stwarza okazję do wzajemnej wymiany informacji pomiędzy uczestnikami oraz wielu wspólnych przeżyć, stanowiących o nowej sile grupy i lokalnym patriotyzmie jutra.

² Spotkania w ramach cyklu „Opowiadacze Historii” stanowiły początkowo element artystycznego projektu „Fabryka Talentów na Dolnym Mieście”, którego koordynatorem była Fundacja Theatrum Gedanense. Ich głównym celem, oprócz zebrania inspiracji do działań teatralnych, było lepsze poznanie dzielnicy, stanowiącej środowisko pracy artystów.

Mieszkańcy i miłośnicy Dolnego Miasta, aktywnie uczestniczący w zróżnicowanych wydarzeniach organizowanych w ramach projektu (a później stowarzyszenia) „Opowiadacze Historii”, podejmowali i podejmują coraz odważniejszą i skuteczniejszą walkę o świadomość obywatelską, odbudowę tożsamości lokalnej oraz ochronę i szeroką promocję dziedzictwa kulturowego dzielnicy. Dla realizacji tak sformułowanego celu ogólnego, określono zresztą wiele celów szczegółowych, obejmujących: (1) zwiększenie wiedzy społeczności lokalnej, innych mieszkańców aglomeracji gdańskiej oraz turystów na temat Dolnego Miasta, w tym promocję walorów dzielnicy i walkę ze stereotypami, (2) zwiększenie aktywności obywatelskiej mieszkańców oraz kształtowanie ich wrażliwości i świadomości estetycznej, w tym zwiększanie kompetencji i kreatywności społeczności lokalnej w zakresie ochrony dziedzictwa kulturowego oraz (3) uruchomienie procesu pamięciowego, budującego lokalny kapitał społeczny, w tym wzmocnienie więzi międzypokoleniowych i sąsiedzkich oraz kształtowanie postaw patriotycznych i obywatelskich przez pobudzenie poczucia identyfikacji z miejscem zamieszkania.

Ścieżki żywej pamięci

W projekcie „Opowiadacze Historii”, jako narzędzie budowy kapitału społecznego i kulturowego dzielnicy, wykorzystano partnerską dyskusję, kreację artystyczną oraz kwerendę archiwalnych źródeł. Za najważniejsze uznano jednak zbieranie, utrwalanie i popularyzację „żywej pamięci”, czyli wspomnień mieszkańców o wydarzeniach, postaciach i miejscach osadzonych w przestrzeni Dolnego Miasta i stanowiących niejednokrotnie element szerszej historii Gdańska, Pomorza lub Polski. Mając to na uwadze zorganizowano w 2012 r. szkolenie dla mieszkańców i miłośników dzielnicy z zakresu przeprowadzania wywiadów indywidualnych. W jego efekcie zawiązała się grupa lokalnych liderów i animatorów rozwoju lokalnego, która przeprowadziła i zarejestrowała kilkanaście rozmów z osobami związanymi z Dolnym Miastem. Osoby te nawiązały także kontakt internetowy z dawnymi mieszkańcami dzielnicy lub ich potomkami, rezydującymi obecnie poza Trójmiastem lub Polską. Uzyskano w ten sposób dodatkowe, bezcenne informacje i materiały, pochodzące np. z okresu sprzed II wojny światowej.

Najciekawsze fragmenty przeprowadzonych wywiadów, wybrane przez uczestników szkolenia, posłużyły za podstawę opracowania tzw. map żywej pamięci, czyli tematycznych przewodników po dzielnicy (fot. 2).

Opracowanie to miało charakter subiektywnych, ok. dwugodzinnych tras turystycznych po Dolnym Mieście, nie tylko popularyzujących walory

Fot. 2. Okładki trzech subiektywnych przewodników po Dolnym Mieście w Gdańsku wydanych w ramach projektu „Ścieżki żywej pamięci”

Źródło: Opowiadacze Historii.

lokalnego środowiska przyrodniczo-kulturowego, ale przede wszystkim odczarowujących, ze względu na swój ładunek emocjonalny, nieciekawą, niebezpieczną i zaniedbaną w stereotypowej opinii publicznej dzielnicę.

W efekcie całorocznej pracy, koordynowanej przez autora opracowania³, wydano trzy mapy, które zatytułowano: „Przyroda nieznaną”, „Miejsca prawie zapomniane” i „Ludzie stąd”. W każdym przypadku składały się na nie: trasa z trzydziestoma przystankami, wspomniane fragmenty wywiadów indywidualnych, krótkie opisy historyczne oraz fotografie pozyskane ze zbiorów publicznych i prywatnych (fot. 3).

Mapy żywej pamięci, wydane w językach: polskim, niemieckim i angielskim, a rozdawane bezpłatnie mieszkańcom i miłośnikom Dolnego Miasta tuż przed Świętami Bożego Narodzenia, dostarczyły wielu pozytywnych wrażeń i wprowadziły pożądany ferment wśród ogólnie biernej społeczności lokalnej.

³ Wydanie przewodników było zwieńczeniem kompleksowego projektu „Opowiadacze Historii: ścieżki żywej pamięci” zrealizowanego w 2012 r. dzięki zaangażowaniu Forum Rozwoju Aglomeracji Gdańskiej i Referatu Rewitalizacji Wydziału Urbanistyki, Architektury i Ochrony Zabytków Urzędu Miejskiego w Gdańsku oraz dofinansowaniu z Muzeum Historii Polski w Warszawie w ramach programu „Patriotyzm Jutra” oraz z Gminy Miasta Gdańska w ramach programu „Dolne Miasto Otwarte”. Przewodniki te, dzięki wsparciu Instytutu Kultury Miejskiej w Gdańsku, doczekały się do tej pory kilku reedycji, co dowodzi popularności i atrakcyjności tej publikacji.

Fot. 3. Fragmenty przewodnika po Dolnym Mieście w Gdańsku wydanego w ramach projektu „Ścieżki żywej pamięci”

Źródło: Opowiadacze Historii.

Wzrost aktywności społecznej i zainteresowania przeszłością dzielnicy stał się przede wszystkim szczególnie widoczny na koncie na portalu społecznościowym Facebook [www.facebook.com/opowiadaczehistorii], założonym w celu promocji działań podejmowanych w ramach projektu, a także w dłuższej perspektywie na kolejno organizowanych spotkaniach dyskusyjnych i tematycznych wycieczkach. Liczba uczestników w przypadku tych ostatnich, przybierających formę spacerów po dzielnicy i wybranych, niedostępnych na co dzień obiektach, przekraczała niekiedy 2000 osób. Grupę tę tworzyli nie tylko mieszkańcy Dolnego Miasta, ale także mieszkańcy innych dzielnic Gdańska, którzy odkrywali na nowo tę zapomnianą część miasta. Obecnie spacerki kontynuowane są w ramach projektu „Lokalni Przewodnicy i Przewodniczki” realizowanego przez Instytut Kultury Miejskiej w Gdańsku i członków stowarzyszenia „Opowiadacze Historii”, którzy, specjalnie w tym celu, przeszli kursy przewodniczek.

Wspomnienia ukryte w fotografii

Tym, co zdecydowało o wyjątkowości i w znacznym stopniu o sukcesie przewodników, jest niewątpliwie ich subiektywny, osobisty charakter. Mapy, celowo pozbawione dat i formalnych opisów, stworzone w sposób pro-

fesjonalny przez mieszkańców i ekspertów dla miłośników Dolnego Miasta, Gdańska i turystów okazały się być świeże i autentyczne w swoim wyrazie. Pozwoliły także na uświadomienie sobie, że nic tak nie jednoczy, jak wspólne emocje i wspomnienia, wywoływane przede wszystkim przez obraz w postaci, zarówno przedwojennych, jak i powojennych fotografii Dolnego Miasta.

Początkowo wydawało się, że takich zdjęć nie ma dużo, biorąc pod uwagę, że, w przypadku Gdańska, najczęściej utrwalanymi obrazami były sylwety, budynki i ulice Głównego Miasta. Jednak podjęty wysiłek już po pierwszych kilku latach poszukiwań przyniósł rewelacyjne rezultaty, głównie dzięki zaangażowaniu społeczności lokalnej. Pozyskane do tej pory zdjęcia i pocztówki w liczbie kilku tysięcy, pochodzą w większości ze zbiorów prywatnych. Materiały te przyniosły i wciąż przynoszą, wiele niespodzianek i zaskakujących odkryć dokonywanych nie tylko przez osoby z zewnątrz, ale i mieszkańców Dolnego Miasta. Są nimi chociażby cenne fotografie z lat 40., 50. i 60. XX w. Przedstawiają na pierwszym lub drugim planie przedwojenne pierzeje, detale elewacji i wewnątrz kamienic oraz elementy małej architektury, które, mimo że w znacznej części przetrwały tragiczny dla Gdańska czas II wojny światowej, nie zachowały się jednak do naszych czasów w wyniku realizacji powojennych koncepcji urbanistycznych, a także przypadkowych i nieprzemyślanych działań naprawczych oraz modernizacyjnych.

Dużą wartość mają także zdjęcia przedstawiające życie codzienne w dzielnicy. Stanowią one niejako miniaturowy obraz powojennego, stale zmieniającego się Gdańska i pozwalają na emocjonalną wędrówkę po przyzwyczajeniach i upodobaniach ludzi, panujących modach oraz pielęgnowanych tradycjach – tych lokalnych i tych zaszczerpionych z innych części Polski, Wileńszczyzny lub Kresów.

Ilość zebranych i wciąż napływających materiałów fotograficznych przerasta najśmielsze oczekiwania. Wszystkie te zdjęcia, opatrzone bardzo często emocjonalnym komentarzem, stanowią załączek przygotowywanego przez Opowiadaczy Historii subiektywnego albumu fotograficznego poświęconego Dolnemu Miastu w Gdańsku⁴. Jednak już teraz życie utrwalone na archiwalnych zdjęciach nabiera nowego wyrazu i wymiaru w trakcie cyklicznych spotkań dyskusyjnych, a także w ramach zróżnicowanych działań o cha-

⁴ W 2016 r. Opowiadacze Historii i Aleksander Masłowski wydali – dzięki akcji crowd-fundingu – publikację popularnonaukową „Historia Dolnego Miasta do 1945 roku”, która stanowi pierwszy tom z planowanej serii „Biblioteczka Dolnego Miasta w Gdańsku”. W opracowaniu tym wykorzystano wiele fotografii pochodzących z prywatnych zbiorów, które zostały pozyskane lub udostępnione stowarzyszeniu.

rakterze artystycznym. Do tej pory wspomniane fotografie stanowiły bowiem m.in.: tło dla przedstawień teatralnych pod tytułami „Burza” i „Dolnomiejski sen”, poddane zostały twórczemu miksowaniu w ramach zakończonych multimedialną wystawą warsztatów VJ – Dolne Miasto, a także przyczyniły się do powstania komiksowych opowieści umieszczonych w formie obrazków w przestrzeni Dolnego Miasta. Działania te przygotowane były odpowiednio przez Fundację Theatrum Gedanense, Fundację Kolonię Artystów oraz Fundację Kultopia. Fotografie stanowiły też podstawę do zorganizowania czasowych wystaw w kościele parafialnym oraz w oknach tramwaju, stojącego na stałe w ciągu ul. Łąkowej – głównej przestrzeni publicznej Dolnego Miasta. Wykorzystano je także podczas dzielnicowego wydarzenia pod nazwą „Nar-racje 2011” organizowanego przez Instytut Kultury Miejskiej w Gdańsku.

Przyjaciele naszych długich zim

Kolejne, pozyskiwane zdjęcia oraz organizowane spotkania dyskusyjne i wycieczki wpływają na zwiększenie zainteresowania historią dzielnicy i prowokują do poszukiwania nowych tematów i form aktywności. Niestrudzeni Opowiadacze Historii, dzięki zaangażowaniu studentów Sopotckiej Szkoły Wyższej w Sopocie i Akademii Sztuk Pięknych w Gdańsku, rozpoczęli pod kierunkiem autora prezentowanego opracowania realizację programu inwentaryzacji i rewaloryzacji lokalnych budynków, detali i obiektów małej architektury, które przedstawiają wartości zabytkowe i kulturowe.

Na szczególną uwagę zasługują działania inwentaryzacyjne dotyczące XIX i XX-wiecznych pieców kaflowych, które co prawda zachowały się w obrębie Dolnego Miasta w wielu przedwojennych kamienicach, ale w miarę upływu czasu jest ich coraz mniej. W ich efekcie do tej pory nie tylko wykonano dokumentację rysunkową i fotograficzną ponad 50 obiektów, ale zwrócono uwagę ich właścicieli na wartość, którą te urządzenia grzewcze prezentują (fot. 4).

W niektórych przypadkach piece kaflowe przestały być przeszkodą w zagospodarowaniu przestrzeni danego pomieszczenia lub w najlepszym wypadku niewidocznym elementem umeblowania. Stały się „przyjaciółkami naszych długich zim” [patrz Semków, Wojnowska 2008] oraz wartościowymi, bo coraz rzadszymi, „członkami” dolnomiejskich rodzin.

Opisywane prace inwentaryzacyjne miały swoje przełożenie na wzrost poziomu świadomości społecznej dzięki promocji i upublicznieniu ich wyników. Mianowicie w ramach podsumowania działań w 2012 r. zorganizowano spotkanie dyskusyjne, na które zaproszono Jagodę Semków i Weronikę Wojnowską z Muzeum im. Mikołaja Kopernika – znane i cenione badaczki pieców

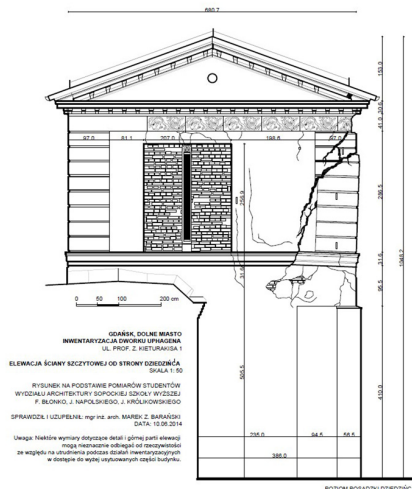
kaflowych z terenu Pomorza, Warmii i Mazur. Obie, na podstawie przywiezionych ze sobą eksponatów, przedstawiły historię urządzeń grzewczych i scharakteryzowały, wykorzystując rysunki i zdjęcia zrobione przez studentów, piec Dolnego Miasta. Spotkanie to spotkało się z dużym zainteresowaniem mieszkańców dzielnicy, którzy, patrząc na kolejno wyświetlane fotografie, poznawali nieznaną im dotąd historię swoich wciśniętych w kąt „domowników”. Zapoczątkowana we wnętrzach dolnomiejskiej Królewskiej Fabryki Karabinów dyskusja znalazła swoją wdzięczną kontynuację na stowarzyszeniowym koncie na portalu społecznościowym, gdzie, w ramach jednej z galerii, umieszczane są nie tylko fotografie pochodzące ze studenckiej inwentaryzacji, ale i coraz częściej te, zrobione i nadesłane przez osoby prywatne.

Wolontariackie prace inwentaryzacyjne realizowane przez studentów i członków stowarzyszenia dotyczą także większych kubaturowo obiektów, których istnienie pozostaje zagrożone. W ostatnich latach zrealizowane zostały np. rysunkowe i fotograficzne opracowania architektoniczne zabytkowego i opuszczonego dworu Uphagenów z końca XVII w. (ryc. 1.) oraz kilku kamienic z okresu przełomu XIX i XX w. Działania te, poza walorami dokumen-

Fot. 4. Studencka inwentaryzacja fotograficzna wybranych pieców kaflowych na Dolnym Mieście w Gdańsku

Źródło: Sopocka Szkoła Wyższa w Sopocie.

Ryc. 1. Inwentaryzacja elewacji skrzydła dworku Uphagena na Dolnym Mieście w Gdańsku

Źródło: Materiały własne.

tacyjnymi i edukacyjnymi, umożliwiają w niektórych przypadkach podjęcie niezbędnych i profesjonalnych działań konserwatorskich i rewitalizacyjnych.

Zielona Zielona

Ważnym projektem w kontekście rewitalizacji Dolnego Miasta, w tym ochrony krajobrazu kulturowego tej dzielnicy, było zadanie „Poznajmy swoją ulicę: Zielona Zielona” zrealizowane w 2015 r. przez stowarzyszenie Opowiadaczy Historii przy współpracy z Kolonią Artystów i Inicjatywą Miasto oraz z aktywnym współudziałem lokalnej społeczności i studentów Akademii Sztuk Pięknych w Gdańsku⁵. Jego celem była aktywizacja mieszkańców ulicy Zielonej oraz zwiększenie estetyki przestrzeni publicznej. Projekt ten był dla tego istotny, że jednocześnie realizowane z nim miejskie prace inwestycyjne skupione były na innej części dzielnicy. Południowo-zachodni obszar Dolnego Miasta, z przedwojenną zabudową ulicy Zielonej i otwarciem na ma-

⁵ Zadanie „Poznajmy swoją ulicę: Zielona Zielona” było realizowane w ramach projektu *Rewitalizacja Dolnego Miasta w Gdańsku* współfinansowanego przez Unię Europejską ze środków Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego w ramach *Regionalnego Programu Operacyjnego województwa pomorskiego na lata 2007-2013*. Koordynatorami tego projektu byli: Agnieszka Jurecka, Ewelina Szulc i autor tego opracowania.

lownicze ciek i fortyfikacje, pozostawał więc poza wspomnianym procesem zmian, co miało negatywny wydźwięk społeczny.

Podjęcie wspólnych działań, poprzedzone serią akcji studenckich, spotkań dyskusyjnych, konsultacji społecznych i warsztatów (podczas których m.in. wręczano mieszkańcom pocztówki z widokami ich kamienic oraz cebulki hiacyntów), stało się sygnałem, że przemiana miejsca zamieszkania zależy głównie od nas samych. W ich efekcie przeprowadzono wywiady indywidualne, zebrano materiały archiwalne dotyczące przedmiotowej części Dolnego Miasta oraz skonstruowano kilkanaście donic drewnianych, w których zasadzono jabłunki i trawy ozdobne. Te pełnowartościowe meble miejskie umiejscowiono przy klatkach wejściowych każdej z kamienic przy ulicy Zielonej (fot. 5.) oraz, jak pokazuje doświadczenie ostatnich dwóch lat, otoczono całoroczną opieką.

Efekty opisywanej wspólnej pracy zostały przedstawione w trakcie pikniku ogólnodzielnicowego. W tym szczególnym dniu ulica Zielona i jej najbliższe otoczenie otworzyły się nie tylko dla swoich mieszkańców, ale każdego, kto chciał poznać historię i walory tego miejsca. Zorganizowane zostały spacerki tematyczne, wystawa pozyskanych w trakcie projektu fotografii archiwalnych, dzielnicowy pchli targ oraz nocna projekcja animacji stworzonych przez uczestników warsztatów multimedialnych i związanych z lokalną historią. Wybudo-

Fot. 5. Donice na jabłunki i trawy ozdobne, będące efektem pracy mieszkańców Dolnego Miasta w ramach projektu „Zielona Zielona”

Źródło: Opowiadacze Historii.

wano także tymczasową scenę, na której mieszkańcy i goście mogli wspólnie tańczyć przy dźwiękach grającej na żywo orkiestry dętej. We wszystkie opisane działania włączyli się aktywnie mieszkańcy ul. Zielonej, co znacznie wzmocniło więzi sąsiedzkie i stanowiło gwarancję trwałości efektów projektu.

Podsumowanie

Budowa tożsamości lokalnej jest procesem mobilizującym mieszkańców do wspólnej pracy, myślenia i działania na rzecz poprawy warunków życia w danym mieście lub dzielnicy. Sprzyja także ochronie dziedzictwa kulturowego, które często w powszechnej, „uśpionej” świadomości społecznej nie prezentuje wartości gwarantujących jego zachowanie. Kompleksowy projekt „Opowiadacze Historii”, obejmujący wiele partnersko realizowanych działań pokazuje, że odpowiednio zachęcona i stymulowana społeczność lokalna może być dla instytucji publicznych kreatywnym i pomocnym partnerem, zdolnym także samodzielnie stawić czoło wielu problemom i wyzwaniom, również tym o charakterze konserwatorskim.

W obrębie Dolnego Miasta zakończono w 2015 r. pierwszy etap kompleksowego przedsięwzięcia rewitalizacyjnego, w efekcie którego zwiększono funkcjonalność i estetykę głównych przestrzeni publicznych, a także wzmocniono kapitał społeczny dzielnicy. W działaniu tym, koordynowanym przez samorząd lokalny, nie ustrzeżono się także błędów, które pozbawiły wiele miejsc ich wartościowej i zabytkowej warstwy znaczeń. W kontekście istniejących wciąż dużych potrzeb Dolnego Miasta należy zaznaczyć, że bez zindywidualizowanej wizji rozwoju oraz partnerskiej, długoterminowej i skoordynowanej współpracy instytucji publicznych ze społecznością lokalną ochrona krajobrazu kulturowego dzielnicy pozostaje zagrożona.

Literatura

- Barański M. Z., Chelstowska M., 2012, *Dane statystyczne w procesie przygotowywania i realizacji programów rewitalizacji na przykładzie Dolnego Miasta i Oruni w Gdańsku*, [w:] *Rola informacji statystycznej w funkcjonowaniu administracji publicznej i gospodarczej*, I. Sobczak (red.). Wyd. Gdańskiej Szkoły Wyższej, Gdańsk, s. 57-70.
- Barański M. Z., Chelstowska M., 2013, *Partnerstwo społeczne i tożsamość lokalna w procesie rewitalizacji Dolnego Miasta i Oruni w Gdańsku*. Kwartalnik Naukowy Instytutu Rozwoju Miast: Problemy Rozwoju Miast, Wyd. IRM, Kraków, s. 71-81.

- Beauegard R., 1986, *The Chaos and Complexity of Gentrification*, [w:] *Gentrification of the City*, N. Smith, P. Williams (red.). Unwin Hyman, London, s. 35-55.
- Bryx M., Herbst I., Jadach-Sepioło A., 2010, *Założenia krajowej polityki rewitalizacji*, [w:] *Założenia polityki rewitalizacji w Polsce*, Z. Ziobrowski (red.). Wyd. Instytutu Rozwoju Miast, Kraków, s. 33-71.
- Chełstowska M., Niemkiewicz M., Woroniecka A., Medowski Z., Suska A., 2010, *Program Społeczny „Dolne Miasto Otwarte”*. Materiały Referatu Rewitalizacji, Wydziału Urbanistyki, Architektury i Ochrony Zabytków Urzędu Miejskiego w Gdańsku, Gdańsk.
- Jadach-Sepioło A., 2009, *Gentryfikacja w kontekście rewitalizacji*, [w:] *Demograficzne i społeczne uwarunkowania rewitalizacji miast w Polsce*, A. Zborowski (red.). Wyd. Instytutu Rozwoju Miast, Kraków, s. 125-135.
- Madurowicz M., 2008, *Miejska przestrzeń tożsamości Warszawy*. Wyd. UW, Warszawa.
- Muzioł-Węclawowicz A., 2009, Rewitalizacja dzielnic śródmiejskich, [w:] *Prze-strzenne aspekty rewitalizacji. Śródmieścia, blokowiska, tereny przemysłowe, pokolejowe i powojkowe*, W. Jarczewski (red.), Wyd. Instytutu Rozwoju Miast, Kraków, s. 25-88.
- Olins W., 2004, *O marce*. Wyd. Instytutu Marki Polskiej, Warszawa.
- Semków J., Wojnowska W., 2008, *Przyjaciele naszych długich zim*. Folder wystawy w Muzeum im. Mikołaja Kopernika, Wyd. Muzeum im. Mikołaja Kopernika i Towarzystwa Miłośników Pieców Kafłowych, Frombork.